

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ В БАНКІВСЬКОМУ СЕГМЕНТІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті проведено аналіз процесів злиття та поглинання у банківському секторі, визначено економічний зміст цих процесів, досліджено інформацію щодо наймасштабніших угод об'єднання банківських установ у період з 2005 по 2014 рік та охарактеризовано основні фактори, що перешкоджають розвитку ринку M&A в Україні.*

***Abstract.** The mergers and acquisitions in the banking sector are analyzed, the economic content of these processes is identified, information about the largest M&A banks' deals in 2005 – 2014 is researched and the main factors that prevent the development of M & A in Ukraine are described in the article.*

***Ключові слова:** банк, банківська система, злиття та поглинання, реорганізація, M&A.*

***Key words:** bank, banking system, mergers and acquisitions (M&A), reorganization.*

Постановка проблеми. Кризові явища, які розпочалась у 2014 році, характеризуються скорочення кількості банківських установ, що пов'язано з посиленням регуляторних вимог, конкуренцією та недовірою до банківської системи загалом. Разом з цим, окремі банки з недостатнім обсягом капіталу, проблемним кредитним портфелем, незбалансованою структурою активів і пасивів стають збитковими та неплатоспрожними. За даних умов для посилення конкурентних переваг використовуються стратегії злиття та поглинання. Тому виникає актуальна необхідність для наукового обґрунтування цих процесів,

аналізу проблем та наслідків, що виникають та вирішення проблем злиття та поглинання в умовах сучасної ситуації в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням процесів злиття та поглинання в Україні займалось багато видатних вчених. На основі досліджень нормативно-правових актів, періодичної літератури та наукових статей нами здійснено аналіз сучасного ринку злиття та поглинання як швидкозмінного та динамічного середовища, яке постійно розвивається [7].

Розвиток ринку злиття та поглинання пов'язаний із етапами інституційного розвитку банківської системи України, кожен з яких характеризується різноманітністю процесів, характером та стилем об'єднання банківських установ, а також впливом регуляторів на узаконення вище згаданих процесів [4].

Головним завданням, яке ставлять перед собою банківські установи у процесі об'єднання, – це запобігання банкрутства, збереження потенціалу і основних засобів банку, щоб продовжувати свою діяльність з новою силою [6].

Перешкоди, які з'являються на шляху укладання угод про об'єднання банків, пов'язані із недосконалістю законодавства, відсутністю досвіду у власників бізнесу та менеджерів, відтік капіталу за кордон та закритість інформація, яка часто буває недостовірною [9].

Виклад основного матеріалу. Злиття і поглинання відбуваються в рамках загальної корпоративної стратегії банків і, відповідно, є одним із способів досягнення визначеної стратегічної мети: збільшення ринкової вартості (капіталізації), зміцнення позицій на ринку та ін.

Процеси реорганізації дозволяють підвищити капіталізацію і конкурентоспроможність банків, поліпшити якість надаваних фінансових послуг, розширити клієнтську базу, мінімізувати фінансові ризики.

Сьогодні банківська система України знаходиться в умовах тривалої економічної кризи і першочерговим завданням є недопущення банкрутства великих банківських установ. Досягнути цього можна завдяки реструктуризації банківського сектора і реорганізації економічно слабких банків.

Реорганізація і реструктуризація банківських установ передбачають фінансове оздоровлення і забезпечення сталої діяльності банківського сектора загалом, збільшення рівня концентрації банківського капіталу на базі об'єднання банківських установ, їх злиття і приєднання, а також покращання відповідних аспектів банківського регулювання і нагляду [6].

У «Банківській енциклопедії» реорганізація визначається як зміна організаційно-правової форми банку шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення.

Злиття – припинення діяльності двох або кількох банків як юридичних осіб та передача належного їм майна, коштів, прав та обов'язків до банку- правонаступника, який створюється в результаті злиття [2].

Цікаво, що окремо виділяють лише поняття «злиття», а «поглинання» - ні. На нашу думку, це зумовлено тим, що ці процеси ще не набули значних масштабів, в порівнянні із світовим досвідом. Угоди злиття та поглинання у світі розглядають як можливість отримати нові активи, як матеріальні, так і нематеріальні. Банки намагаються збільшити свою частку на ринку, зменшити витрати, здобути інвестиційні можливості, вийти на нові ринки.

В Україні ці процеси пристосовані під вітчизняну практику та переважно направлені на пошук ресурсів розвитку на базі зовнішніх та внутрішніх чинників, щоб запобігти процедурі банкрутства, зберегти потенціал та основні кошти банку, відновити ефективність функціонування [6].

Процеси злиття у банківській сфері регулюються згідно з Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про фінансову реструктуризацію», «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» та іншими законодавчими актами.

Порядок здійснення процедур реорганізації та реструктуризації банків визначено Національним банком України. «Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства» визначає підстави і порядок застосування Національним банком

до банків заходів впливу за порушення банківського законодавства, в тому числі процедур реорганізації та реструктуризації банків.

«Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників» визначає порядок надання Національним банком України дозволу на добровільну реорганізацію банку за рішенням його власників і затвердження плану реорганізації, особливості погодження статутів банків- правонаступників, видачі їм банківської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій, унесення відповідних записів до Державного реєстру банків у зв'язку з реорганізацією банків.

Контроль за відповідністю проведення заходів реорганізації, реструктуризації банків чинному законодавству України та нормативно-правовим актам Національного банку покладається на відповідні територіальні управління Національного банку [5].

Розвиток угод злиття та поглинання тісно взаємопов'язаний із інституційним розвитком банківської системи. На сьогоднішній день Васильчишин О.Б. виокремлює 8 етапів такого процесу (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи інституційного розвитку банківської системи України [4]

Номер етапу	Період, роки	Характеристика та особливості етапу
1 етап	1991 – 1993 рр.	Екстенсивний розвиток
2 етап	1994 – 1995 рр.	Криза і ліквідація банків та впровадження регулювання з метою стабілізації становища банків
3 етап	1996 – перша половина 1998 р.	Стабілізація і покращення ситуації в банківській сфері
4 етап	друга половина 1998 р. – перша половина 2001 р.	Модернізація банківської сфери
5 етап	друга половина 2001 р. – 2003 р.	Входження іноземних банків до системи
6 етап	з 2004 р. – 2008 р.	Фаза поглинання українських банків іноземними
7 етап	з 2009 року – до серпня	Після кризова адаптація банківських установ та

	2014 року	покращення іноземного капіталу
8 етап	серпень 2014 – по сьогоднішній день	Постанова Національного банку України від 6 серпня 2014 року про збільшення мінімального розміру капіталу – виведення з ринку неплатоспроможних банків

На нашу думку, варто виділити 9-й етап – який розпочався у жовтні 2014 року і триває досі. В цей період відбулася дестабілізація банківської системи в наслідок нестабільної економіко-політичної ситуації в країні. Даний етап характеризується скороченням кількості банків, які мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій, введенням тимчасової адміністрації в проблемних банках та ліквідацією значної кількості неплатоспроможних банків. Саме тоді, зокрема, розпочалась ліквідація системно важливого банку «Дельта» та націоналізація Приватбанку. Вважаємо, що даний період можна трактувати з позитивної та негативної сторони. Позитивним є те, що у банківській системі України відбувається скорочення «кишенькових» банків, які створювались окремими особами для задоволення власних інтересів. За рахунок цього відбувається оздоровлення системи, покращення ділової репутації діючих банків та створення прозорих умов їх функціонування. Національний банк України зможе з легкістю ідентифікувати проблемні місця та проводити заходи для недопущення банкрутства діючих банків. Негативна сторона, перш за все, стосується очікувань у населення. НБУ показав свою бездіяльність на прикладі банку «Дельта», що підірвало довіру до банківської системи загалом. Через непрозору та завуальовану інформативність керівництво НБУ намагалось приховати дійсну ситуацію, як наслідок, відбувся значний відтік капіталу з банківської системи.

У 2016 році частка банків з державною часткою становила 28%, банки іноземних банківських груп володіли часткою в 36%, аналогічну долю займали банки з приватним українським капіталом (рис. 2).

В результаті ліквідації значної кількості банківських установ, націоналізації системного ПАТ «Приватбанк» відбулися зміни у структурі активів банківської системи України.

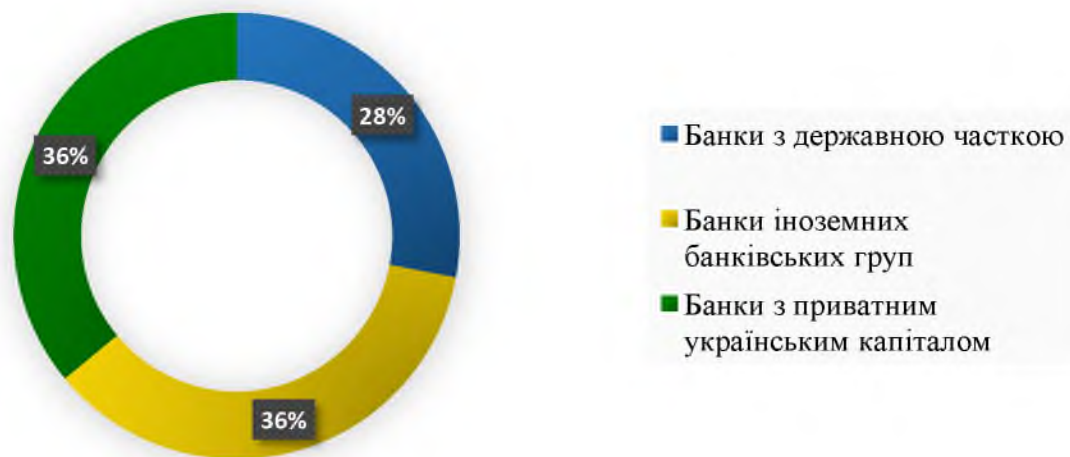

Рис.2. Структура власності активів банківської системи України у 2016 р. [1]

Частка державних банків в структурі активів банківської системи України значно зросла протягом IV кварталу 2016 року та станом на 01.01.2017 р. відповідала 52% (рис.3).

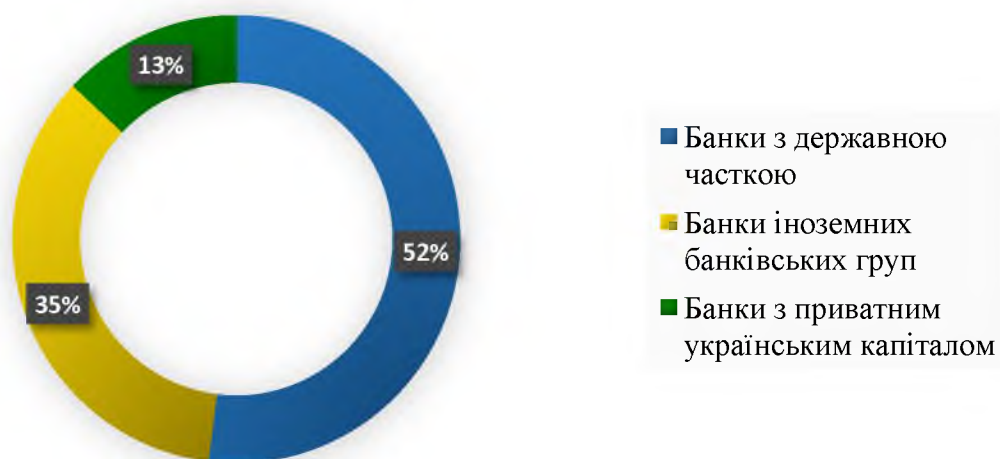

Рис.3. Структура власності активів банківської системи України у 2017 р. [1]

За даними рейтингового агентства «Рюрік» в подальшому можливе скорочення частки банків іноземних банківських груп внаслідок виходу банківських установ з російським капіталом з українського ринку [1]. 15 березня 2017 р. Нацбанком було запропоновано застосування санкцій щодо українських банків з російським державним капіталом на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України. Застосування таких санкцій передбачає заборону на здійснення будь-яких фінансових операцій цих банків на користь пов'язаних з ними осіб, зокрема, материнських структур. В тому числі вводиться заборона на:

- 1) пряме та опосередковане здійснення будь-яких активних операцій (надання міжбанківських кредитів, депозитів, субординованих боргів, придбання цінних паперів, розміщення коштів на коррахунках тощо);
- 2) виплату дивідендів, процентів, повернення міжбанківських кредитів/депозитів, коштів із коррахунків, субординованого боргу;
- 3) розподіл прибутку;
- 4) розподіл капіталу [1].

Як зазначалось раніше, розвиток ринку злиття та поглинання пов'язаний із розвитком банківської системи. Варто дослідити ці процеси у період 2005 – 2014 років, який характеризувався значним поживленням угод з купівлі українського капіталу зарубіжним та зростанням іноземних інвесторів в Україні. На основі даного аналізу, зробимо висновок про тенденції, які спостерігались раніше та здійснимо прогноз для ринку M&A на наступні роки (табл. 2).

Таблиця 2

**M&A угоди за участю українських банківських установ
протягом 2005 – 2014 рр. [7]**

№ п/п	Банк-об'єкт угоди	Покупець	Країна покупця	Сума угоди, млн дол.	Предмет угоди, % акцій	Дата угоди
1	Аваль	Райффайзен Інтернаціональ	Австрія	1028	93,5	20.10.05
2	Форум	The Bank of New	США	20	7,81	21.10.05

		York				
3	ВаБанк	TBIF Financial Service	Нідерланди	8,75	9,55	01.11.05
4	Укрсиббанк	BNP Paribas Group	Франція	127	51	14.02.06
5	Укрсоцбанк	Banca Intenca	Італія	1041	85,42	24.03.06
6	Індекс Банк	Credit Agricole	Франція	263	98	01.09.06
7	Райффайзен банк Україна	OTP Banka Slovenko	Угорщина	833	100	2006
8	Престиж	Erste Bank	Австрія	34	100	31.01.06
9	НРБ-Україна	Сбербанк	Росія	100	100	2006
10	Мрія	VTB (Vneshtorg-Bank)	Росія	58	98	2006
11	Універсальний	EFG Eurobank	Греція	49	99,3	2007
12	Агробанк	PPF Group	Чехія	40	100	2007
13	Укрсоцбанк	UniCredit Group	Італія	2200	94,2	2007
14	ТАС-Комерцбанк ТАС- Інвестбанк	Swedbank	Швеція	735	100 100	2007
15	Форум	Commerzbank	Німеччина	600	60+1 акція	2007
16	Морський транспортний банк	Marfin Popular Bank	Кіпр	137	99,2	2007
17	Універсальний банк розвитку та партнерства	Bank of Georgia	Грузія	81,7	98,77	2007
18	Дельта	Icon Private Equity	Росія	350	49	24.06.08
19	Промінвест-банк	Внешэкономбанк	Росія	1080	75	15.01.09
20	ПроКредит	ProCredit Holding	Німеччина	52,5	20	28.04.09
21	УкрСиббанк	BNP Paribas	Франція	87,9	18,58	11.06.09
22	Мегабанк	EBRD, KfW	Німеччина	41,16	30	20.08.09
23	Банк Форум	Commerzbank	Німеччина	550	31,5	2010
24	Кредитпром-банк	Fintest Holding	Кіпр	54	23,5	2010
25	VAB банк	TBIF Financial Services (Kardan N.V.)	Нідерланди	34,8	36	2010
26	Агробанк (Home Credit Bank Ukraine)	IMB Group (Platinum Bank)	Кіпр	47,17	100	2010
27	Swedbank invest	Swedbank	Швеція	немає даних	100	2010
28	Донгорбанк	ПУМБ	Україна	немає даних	100	2011
29	Дельта Банк	Cargil Financial Services	Америка	65	30,11	07.11
30	VAB банк	Авангадр	Україна	69	84	10.01.11
31	Credit Agricole corporate & investment bank	Credit Agricole	Україна	немає даних	100	19.11.12

32	Банк Форум	Смарт-Холдинг	Україна	92	96,06	30.07.12
33	Swedbank	Дельта Банк	Україна	175	99,9	01.04.13
34	Астра Банк	Дельта Банк	Україна	120	100	18.07.13
35	Platinum bank	Vertex	Україна	160	100	10.13
36	Брокбізнес-банк	ВЕТЭК	Україна	180	80	18.07.13
37	UniCredit Bank	Укрсоцбанк	Україна	немає даних	100	07.14

Відповідно до наведених даних у табл. 2 можемо зробити висновок, що період з 2005 по 2011 рік характеризується досить високою зацікавленістю зарубіжного капіталу в українському бізнесі. Це зумовлено тим, що зменшується кількість грошово-кредитних установ, а банківській сектор розпочинає активно розвиватись. Найкращим способом проникнення на ринок вважаються угоди злиття та поглинання [7].

Найбільш прибутковим у сфері злиття та поглинання був 2007 рік. Зокрема, найбільший обсяг угод (1,7 млрд. дол. США) спостерігався у сфері фінансових послуг завдяки тому, що іноземні інвестори цього року уклали угоди з кількома великими українськими банками. За підсумками 2007 р. приблизні підрахунки показують, що операції у фінансовому секторі України становлять майже 16% від загальних показників Центральної та Східної Європи у відповідному секторі [8].

Серед визначних покупок у 2007 році можна вважати купівлю Укрсоцбанку UniCredit Group (Італія) – приблизна сума угоди 2200 млн. дол. США, банку Форум німецьким Commerzbank за 600 млн. дол. США та ТАК-Комерцбанк ТАС-Інвестбанк шведським Swedbank за 735 млн. дол. США [Таблиця 2]. Варто звернути свою увагу, що усі зарубіжні покупці отримали 100% пакет акцій з управління банком.

2008 рік – був кризовим для ринку M&A в Україні. Наступних 5 років спостерігалась тенденція до продаж проблемних активів. Якщо покупці з числа професійних інвестиційних фондів і окремих інвесторів логічно врахували цінові корекції, то значна частина продавців продовжила мислити неактуально. Операції почали відкладати і потім зовсім зривати. Ця повільність продавців у визначенні вартості активу відрізняє український банківський ринок від,

наприклад, російського, де бізнес-середовище більш динамічне, а рішення ухвалюють набагато швидше [7].

Ведучи мову про причини деякої інертності продавців і збільшення термінів операцій, варто відзначити, що в Україні, на противагу загальносвітовим тенденціям, до 80% кількості і близько 50% від вартості всіх операцій закривається без участі фінансових радників. Так, більшість операцій проводяться неопублічно, а основною їх причиною стала необхідність реструктуризації боргу. Умовно кажучи, частіше змінювали власників банки, що активно кредитували [9].

Ситуація 2011- 2013 рр. характеризується укладанням угод M&A в банківській системі України між банками різних груп та банками всередині однієї групи. Так, на початку 2010 р. першою угодою на фінансовому ринку була угода про купівлю 100% акцій ПАТ «Хоум Кредит Банк» (Україна) банком «Platinum Bank». Відзначимо, що ця угода була здійснена між банками IV групи класифікатора НБУ, і в подальшому кількість таких угод може зрости через намагання дрібних банків «вижити» в сучасних умовах та втриматись на українському банківському ринку. У 2011 р. спостерігалось прискорення проявів консолідації в банківській системі України. Це пов'язано з певними факторами: встановленням мінімальних вимог НБУ до регулятивного капіталу банків у розмірі 120 млн грн; проблемами банків (низька якість активів і нестабільний ресурсний ринок), які залишилися після кризи 2008-2009 рр.; подальшим проникненням іноземного капіталу в банківському систему України [3]. Наприкінці 2011 р. завершилася масштабна консолідація ПУМБ і Донгорбанку, а також італійських Укрсоцбанку та Unicredit Bank. Також відбулося укладання угод у 2012 – 2013 рр. між грецьким Астра Банком і швейцарським Universal Bank, французьких Credit Agricole (ІндексБанк) і Corporate and Investment Bank Credit Agricole Kiev (Каліон Банк) (останні дві фінансові установи належать одному акціонеру – французькому Credit Agricole) [7].

Ринок злиття та поглинання в Україні постійно розвивається і наступні декілька років будуть для нього вирішальними – або після фінансової кризи відбудеться стрімке зростання, або перспективи будуть невтішні.

Можна виділити декілька факторів, які негативно впливають на динаміку і розвиток процесів злиття і поглинання в Україні

1) відсутність високого рівня корпоративного управління, належного досвіду, неготовність менеджерів до управління змінами внаслідок злиття та відсутністю навичок керування великими проектами та програмами;

2) неефективний бухгалтерський облік, укладання угод поза межами української юрисдикції, відсутність єдиних підходів щодо оцінювання бізнесу;

3) недосконале законодавче забезпечення прав інвесторів;

4) тиск осіб, які приймають рішення; невміння швидко інтегрувати операції, точно оцінити реакцію клієнта, оцінити й побачити справедливую ринкову вартість; неадекватний аналіз ризику;

5) закритість інформації, обмежений доступ до великої кількості малих і середніх операцій, надання недостовірних даних щодо діяльності компанії;

6) політична нестабільність, відсутність захисту прав міноритарних акціонерів та інвесторів, відсутність захисту прав власності, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури, складність митної процедури, відсутність дієвої судової системи;

7) нерозвиненість фондового ринку [9].

Ринок злиття та поглинання в Україні розпочинає свою діяльність з новою силою, а прикладом для нього може стати зарубіжний досвід, де такі угоди вже давно популярні та регулюються законом.

Висновки та рекомендації. На основі досліджень можна визначити, що ринок злиття та поглинання розпочинає свою діяльність заново, оскільки кризові явища останніх декількох років значно загальмували цей процес. Не зважаючи на деякі фактори, що перешкоджають його розвитку, ми вважаємо, що здійснивши зміни у законодавчій базі, провівши оздоровлення банківської

системи та детально дослідивши зарубіжний досвід, ринок M&A розпочне свій розвиток набагато швидшими темпами.

Шлях до змін не найпростіший і досить радикальний. Важко сказати, коли процеси злиття в банківській сфері дадуть той результат, при якому буде оптимальна кількість банків для нашої економіки. Проте, ми віримо, що серйозні зміни сьогодні стануть кроком до нової та стабільної банківської системи в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf.
2. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
3. Богма С. Д. Проблеми та перспективи консолідації капіталу в банківській системі України / С. Д. Богма // Наук. вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2011. – № 1 (7Е) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/1_7e_2011/article/11BSDBSU.pdf.
4. Васильчишин О.Б. Злиття та поглинання в банківській системі України / О.Б. Васильчишин // ScienceRise. – 2015. - №6/3(11). – С. 43-50.
5. Васюренко О. В. Банківський нагляд [Текст] : підручник / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. - К. : Знання, 2011. – 502 с.
6. Волохата В.Є. Реорганізація та реструктуризація банків в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів / В.Є. Волохата, Ю.П. Пащенко // Молодий вчений. – 2014. - №11(14). – С. 46-50.
7. Горбатюк Л.А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі України: сучасний стан і перспективи розвитку /Л.А. Горбатюк // Фінанси, грошовий обіг і кредит. – 2014. - №5. – С.352-357.
8. Тарасова О. В. Проблеми та перспективи ринку злиття та поглинання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10023/1/35.pdf>.
Хваль Ю. Проблеми та перспективи розвитку процесів злиття та поглинання в Україні / Ю. Хваль. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://juliakhval.wordpress.com/2012/05/08/проблеми-та-перспективи-розв>